

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32:001.1:303.09

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.25>

ФІЛОСОФІЯ СКЛАДНИХ СИСТЕМ У ПОЛІТИЧНОМУ МОНІТОРИНГУ: ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ ПОВОРІТ У ПОЛІТИЧНІЙ АНАЛІТИЦІ

Антон Бадер

<https://orcid.org/0000-0002-3670-5753>

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
навчально-науковий інститут соціальних і гуманітарних наук,
кафедра політології і міжнародних відносин,
вул. Івана Банка, 3, 36000, м. Полтава, Україна*

Юлія Нужна

<https://orcid.org/0000-0003-0510-4848>

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
навчально-науковий інститут соціальних і гуманітарних наук,
кафедра філософії та соціології,
вул. Івана Банка, 3, 36000, м. Полтава, Україна*

Світлана Вовк

<https://orcid.org/0000-0002-6171-4782>

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
навчально-науковий інститут соціальних і гуманітарних наук,
кафедра політології і міжнародних відносин,
вул. Івана Банка, 3, 36000, м. Полтава, Україна*

У статті здійснено концептуалізацію філософії складних систем як епістемологічної основи постнекласичного підходу до політичного моніторингу. Автори доводять необхідність відмовитися від класичної лінійної моделі аналізу на користь адаптивної, мультифакторної та когнітивно чутливої аналітики. Запропонована модель політичного моніторингу орієнтується не лише на фіксацію фактів, а й на виявлення латентних процесів, структурних зсувів і можливих точок біфуркації в політичній системі.

Постнекласичне розуміння складних систем передбачає аналіз політики як відкритого, нерівноважного та багаторівневого утворення, що постійно змінюється внаслідок взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників. У цьому контексті особливу увагу приділено феномену емерджентності – появі нових властивостей і структур, які не можуть бути зведені до суми властивостей частин. Моніторинг у такій системі повинен бути не реактивним, а проактивним – спрямованим на виявлення слабких сигналів і можливих сценаріїв розвитку ще до того, як вони стануть очевидними.

Розглядаються ключові поняття: фазові переходи, біфуркації, темпоральні зсуви, множинність порядків, когнітивна залученість аналітика. Автори стверджують, що традиційна уніфікована модель моніторингу не відповідає реаліям складної політичної дійсності. Натомість постає необхідність використання агентноорієнтованого моделювання, системної динаміки, соціального мережевого аналізу та інтерпретативних методів, які дають змогу фіксувати неочевидні зміни, динаміку довіри, ритми взаємодії та суб'єктно створювані наративи.

Звертається увага на переосмислення ролі часу в політичному процесі. Замість лінійного й об'єктивного часу вводиться категорія структурного та соціального, яка фіксує фазову динаміку трансформацій. Події набувають темпоральної ваги: один день може мати системну значущість, а тривалі періоди бути політично порожніми. У цьому вимірі політичний моніторинг повинен урахувати ритми, темпоральні згустки та структуру фаз розвитку системи, щоб ідентифікувати критичні точки перетворень.

Увага також приділяється персоніфікованому чиннику в політичних процесах. Індивідуальність розглядається як носій емерджентної дії, здатної генерувати нові конфігурації політичного порядку. Так, політична подія дедалі більше набуває рис коеволюційної взаємодії між макро- й мікрорівнями, між інституційним ландшафтом й акторською ініціативою.

Зроблено висновок, що філософія складних систем не є суто теоретичною парадигмою, а слугує інструментом стратегічного політичного мислення. Вона дає змогу бачити в невизначеності не лише загрозу, а й потенціал, у кризі – ресурс оновлення, у хаосі – джерело порядку. Відповідно, постнекласичний підхід надає нові можливості для створення політичної аналітики, що здатна не лише віддзеркалювати, а й передбачати та моделювати динаміку складних соціально-політичних систем.

Ключові слова: складні системи, політичний моніторинг постнекласична аналітика, емерджентність, когнітивний суб'єкт, політична невизначеність, множинність порядків, адаптивне управління, системне мислення.

У сучасну добу інтенсивних трансформацій політичного середовища епістемологічний і методологічний зсув від класичної до постнекласичної парадигми стає дедалі помітнішим у сфері політичного моніторингу. Замість домінування лінійного, детермінованого та інструментально зорієнтованого мислення в аналітиці поступово утверджується підхід, що базується на філософії складних систем. Такий підхід ураховує багатовимірність, адаптивність, емерджентність і нестійкість політичних структур. Відповідно, політичний моніторинг трансформується з технічної процедури фіксації фактів у складносистемний процес виявлення структурних точок нестійкості, напрямів еволюції та латентних чинників впливу.

Постнекласичне мислення передбачає відмову від уявлення про політичну реальність як таку, що піддається повному об'єктивному пізнанню з позиції зовнішнього спостерігача. Замість цього визнається когнітивна залученість суб'єкта аналізу, епістемологічна множинність, а також відкритість політичних процесів до самотрансформації, що особливо актуально в умовах гібридних загроз, війни нового типу, стрімкої цифровізації суспільства та динаміки масових очікувань. Відповідно, філософія складних систем стає одним із ключових інструментів переосмислення змісту та методів політичної аналітики.

Філософія складних систем у політичній науці ґрунтується на розумінні соціально-політичної реальності як відкритої, нерівноважної, багаторівневої та саморефлексивної системи. Така система не може бути адекватно описана через спрощені схеми або редукціоністські моделі. «Складність системи – це поняття, пов'язане зі структурою її елементів (елементи системи самі можуть бути системами, що мають здатність до самоорганізації і в певних випадках до «співрозвитку» або «коеволюції» [1, с. 6]. Зі свого боку, Ф. Хейліген, П. Сіллерс та К. Гершенсон наголошують на тому, що складні системи є відкритими, адаптивними, імовірнісними та контекстозалежними, а тому потребують аналітики, чутливої до емерджентності й самоорганізації [2].

У постнекласичному вимірі складність розглядається не лише як епістемологічна характеристика, а як онтологічна якість політичної реальності. Засади філософії складних систем, застосовані до політики, виходять із визнання політичного простору як відкритої, нерівноважної, багаторівневої та саморефлексивної структури. Політичні процеси

мають нелінійний характер, схильні до фазових переходів, біфуркацій, нестійких режимів розвитку. Як наголошує А. Гальчинський, складність у соціальних і політичних системах постає як «породження внутрішньої дисипативної динаміки, випадковостей, зовнішнього тиску чи імпульсів самоорганізації» [3]. Зазначене дає змогу описувати політичну еволюцію як результат дії множинних чинників, що не мають єдиного причинно-наслідкового ланцюга. Зі свого боку, О. Жуленков визначає складність як «...характеристику структури системи, як організованість чи емерджентність, як наявність у цілої системи таких властивостей, які неможливо звести до властивостей часток цієї системи...» [4, с. 135]. Структура політичної системи є формою організації її елементів (державних інституцій, суб'єктів громадянського суспільства, медіа, партій), які вступають у дію як процес взаємного впливу та перетворення, що не лише відтворює систему, а й зумовлює її динаміку та розвиток. Відповідно, політичний процес є складною мережевою взаємодією, у якій поняття причини й наслідку набувають релятивного характеру, змінюючи свої ролі залежно від фази системного розвитку.

Стан біфуркації, який у класичних моделях тлумачиться як криза або загроза, у філософії складності розглядається як точка можливого прориву до нового порядку. У цьому контексті хаос не є антиподом порядку, а його онтологічною передумовою, фазою глибокої реорганізації, у якій руйнуються застарілі структури та з'являються емерджентні форми політичної впорядкованості. Як підкреслює О. Дзьобан, «...хаос перестав бути синонімом відсутності порядку і набув структури подібно до того, як перестав бути синонімом «ніщо» фізичний вакуум» [1]. Відповідно, можна зазначити, що політичний хаос у складній системі є не станом пасивного руйнування, а динамічним проміжком між стійкими станами, своєрідним генератором нових конфігурацій соціального порядку, джерелом інновацій, мобілізації та репрограмування інституційної архітекτονіки.

З огляду на це, політичний моніторинг потребує переформатування епістемологічного фокусу, бо його завдання полягає не лише у виявленні симптомів порушення стабільності, а й у випереджальному виявленні точок біфуркації як потенційних зон самооновлення системи, що передбачає моніторинг латентних процесів мережевого перегрупування, зсувів дискурсивних меж, нових конфігурацій влади, які ще не набули інституційного оформлення, але вже функціонують у прихованому режимі.

О. Кваша підкреслює, що взаємодія в складних системах є не просто способом впливу, а фундаментальною формою детермінації, що створює нові конфігурації структури та змісту політичного процесу [5]. У фазах біфуркації важливо не лише відстежувати окремі фактори або акторів, а й аналізувати структурні зрушення у способах взаємодії, які вказують на зміну логіки функціонування системи загалом. Біфуркаційні зони стають чутливими полями політичної трансформації, де мінімальні флуктуації можуть призвести до макрорезультатів. У таких умовах політична дійсність не розгортається лінійно, а розгалужується на кілька потенційних траєкторій, які реалізуються залежно від поєднання локальних ініціатив, глобального контексту та емерджентної логіки самоорганізації. Так, методологія моніторингу має бути зорієнтована на триєдину мету: виявлення умов для еволюційних стрибків, сканування точок накопичення латентної енергії змін, фіксування мережевих і когнітивних зсувів. Такий підхід вимагає переходу від спостереження за стабільністю до аналітики креативної нестабільності, що дає змогу ідентифікувати новонароджувані структури влади, управління, суспільної мобілізації до того, як вони набудуть формального статусу.

Варто підкреслити, що невизначеність – це не лише «ризик», а конструктивна умова політичної еволюції, оскільки саме в умовах невизначеності відкривається можливість

виникнення нових порядків, нових суб'єктів і нових конфігурацій легітимності. Відповідно, змінюється сама логіка моніторингу: від контролю та верифікації до виявлення точок потенційного зсуву, розривів і креативних можливостей. Не варто забувати, що однією з рис складних систем є множинність порядків, які можуть бути взаємно несумісними, але водночас співіснувати в одному політичному просторі. Складність передбачає існування багатьох локальних логік, систем цінностей, інституційних порядків, які не редукуються один до одного.

Отже, моніторинг має стати інструментом виявлення ймовірних сценаріїв, а не лише фіксації наявних структур. Для політичного моніторингу це означає необхідність роботи в умовах багатоперспективності, врахування конфліктності, альтернативності та фрагментарності політичної реальності. Відповідно, аналітик має справу не лише з фактами, а й з потенційними сценаріями, які ще не реалізувалися, але мають внутрішню логіку розвитку.

Усе це створює підґрунтя для переосмислення методології політичного моніторингу. Постнекласичний підхід орієнтується не на побудову завершеної моделі, а на створення інструментів адаптивного аналізу, що допомагають виявляти зони невизначеності, емергентні структури, нові форми впливу і зворотного зв'язку. Такий моніторинг не просто описує реальність, а входить у неї як рефлексивний і системотвірний чинник. Філософія складних систем дає змогу осмислювати політичні системи як відкриті, динамічні, взаємозалежні утворення, що змінюються внаслідок множинної взаємодії та впливів.

Важливим аспектом постнекласичного підходу є переосмислення категорії часу. Якщо класична політична наука оперує переважно астрономічним, лінійним часом як нейтральною, однорідною та універсальною шкалою виміру політичних змін, то філософія складних систем вводить поняття «соціального» та «структурного» часу, що залежать від внутрішньої динаміки самої системи. Такий час є нерівномірним, варіативним і контекстуально залежним: він «протікає» неоднаково в різних підсистемах, його ритми визначає не годинник, а фази внутрішніх змін. Політична подія в умовах трансформацій може буквально «поглинати» час, тобто різко прискорювати або сповільнювати темп еволюції залежно від сили флуктуацій, реакцій системи або інтенсивності зовнішнього впливу. У цьому сенсі події набувають темпоральної густини: один день може мати вагу десятиліття, а довготривалий період, навпаки, виявитися політично «порожнім». Темпоральність у складних політичних системах не є лінійною послідовністю етапів, а має ритмічний біфуркаційний характер, оскільки спокій чергується з фазами турбулентності, стабільність із переломними моментами. Саме в таких критичних фазах, так званих вузлах часу, відбуваються структурні зсуви, змінюються наративи, народжуються нові суб'єкти політики.

Так, політичний моніторинг у постнекласичному вимірі повинен бути чутливим до темпоральних зсувів, до фазовості політичного часу, до накладання різних ритмів (інституційного, комунікативного, емоційного, когнітивного тощо), що передбачає використання не лише стандартних хронологічних моделей, а й інструментів фазового аналізу, детекції змінних ритмів, виявлення «згустків майбутнього» в теперішньому. Моніторинг має фіксувати не лише «що» і «де», а й «коли» в структурному сенсі, тобто в якій фазі розвитку перебуває політична система, які темпоральні контури її майбутнього вже накреслено в поточних сигналах. У цьому контексті час постає не лише як зовнішній вимір подій, а і як внутрішня властивість політичної реальності, що активно формує структуру, динаміку і сценарії розвитку останньої. Тобто категорія часу стає не другорядним тлом, а методологічно значущим індикатором змін, латентної нестабільності й потенційної трансформації системи.

Іншим важливим положенням, що вирізняє постнекласичну аналітику, є акцент на ролі суб'єкта не лише як аналітика, а і як активного учасника процесу. Постає образ аналі-

тика як інтерпретатора, що не просто збирає інформацію, а створює нові смисли, моделює динаміку й проєктує сценарії. У цьому контексті необхідно зважати на когнітивну упередженість, етичну відповідальність та інтерсуб'єктивність знання. Аналітик у складній системі має бути не лише технократом, а й етичним комунікатором, що враховує ефекти впливу власних інтерпретацій на політичну реальність.

Практичне застосування філософії складних систем у політичному моніторингу можливе через інструменти, що дають змогу моделювати та аналізувати взаємодію між численними агентами, зворотні зв'язки, мережеві структури та мультифакторні сценарії, які формуються внаслідок перетину, синергії або конфлікту впливів. До таких методів належать агентноорієнтоване моделювання, соціальний мережевий аналіз, картографування конфліктів, системна динаміка. У цьому сенсі політичний моніторинг збагачується елементами моделювання складних середовищ, що допомагає виявляти слабкі сигнали, передбачати, виявляти або моделювати потенційні ситуації, які можуть значно впливати на динаміку системи до того, як вони фактично стануть очевидними або незворотними, й інтерпретувати політичну еволюцію не як прямолінійний процес, а як результат багаторівневої взаємодії між структурами, інституціями та агентами.

Окремої уваги заслуговує ідея персоніфікації політичних процесів. Як зазначає А. Гальчинський, у складних системах індивідуальність є не просто елементом, а носієм емерджентної дії, тобто ініціативи, яка здатна породжувати нові конфігурації і навіть нові цілі політичного поля. Якщо в межах традиційного уявлення про політичний процес суб'єкт індивідуальної дії, зазвичай, зводиться до агента, який виконує роль, що визначена межами інституційної матриці, то в складних системах, де домінують нелінійні зв'язки, асиметрії, зворотні впливи та множинні вектори взаємодії, роль особистості суттєво переосмислюється. У складних системах індивідуальність не лише діє реактивно, а й створює

Таблиця 1

Еволюція підходів до політичного моніторингу

Критерій	Класичний підхід	Некласичний підхід	Постнекласичний підхід
Тип причинності	Лінійна, одностороння	Множинна, з урахуванням впливу середовища	Циркулярна, взаємна детермінація, емерджентність
Уявлення про систему	Замкнена, стабільна, ієрархічна	Відкрита, чутлива до середовища	Відкрита, динамічна, багаторівнева, мережево організована
Роль суб'єкта моніторингу	Зовнішній спостерігач	Частково залучений дослідник	Інтегрований учасник системи, суб'єкт інтерпретації
Ставлення до невизначеності	Відхилення від норми	Ризик, що підлягає управлінню	Джерело новизни, креативності, потенціалу трансформацій
Методи моніторингу	Статистичний аналіз, показники стабільності	Кореляційний, сценарний підхід	Мережевий аналіз, системна динаміка, агентне моделювання
Онтологія політичного процесу	Рациональна структура влади та інститутів	Конфлікт взаємодій інтересів	Складна множинна реальність, що самоорганізовується
Мета аналітики	Верифікація і контроль	Прогнозування сценаріїв	Виявлення латентних структур, динамічних змін, точок біфуркації
Наукова основа	Позитивізм, об'єктивізм	Постпозитивізм, інтерпретативізм	Філософія складних систем, постнекласична епістемологія

нові логіки дії, які не були запрограмовані ні в нормативних установках, ні в інституційній структурі.

Зазначене вимагає зміщення фокусу політичного аналізу з формальних інституцій на агентивні мережі, ініціативні групи, суб'єктів змін. Політичний моніторинг, так, повинен не лише враховувати агреговані статистичні показники, а й аналізувати мікродинаміку, а саме дії, мотивації, наративи й практики соціальних і політичних акторів.

Сучасні кризи, включно з війною, гібридними загрозами, інформаційною агресією, революційними трансформаціями, дедалі більше виявляють обмеженість традиційних схем політичної діагностики. У цій ситуації філософія складних систем не є модним трендом, а необхідною відповіддю на виклик реальності. Постнекласичний поворот у політичній аналітиці дає змогу переосмислити як епістемологічні засади політичного моніторингу, так і його інструментальний зміст, орієнтуючи на діалог між наукою, політикою та суспільством у пошуках стабільності через складність, а не її заперечення.

Отже, постнекласичне осмислення політичного моніторингу через призму філософії складних систем створює підґрунтя для нової когнітивної парадигми аналітики. Вона визнає непередбачуваність, релятивізм, адаптивність, множинність перспектив і водночас наявність закономірностей у самій динаміці хаосу. Такий підхід відкриває нові горизонти як для дослідників політичних процесів, так і для практиків управління, які мають справу з ризиками, сценаріями, комунікацією та пошуком порядку в складному світі. У цьому контексті філософія складності стає не просто теоретичною межею, а й практикою стратегічного мислення в епоху турбулентності.

Список використаної літератури

1. Дзьобан О. Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3590/1/Dzoban_3.pdf.
2. Heylighen F., Cilliers P., Gershenson C. Complexity and Philosophy. Complexity, Science and Society. Radcliffe Publishing, Oxford. 2007. <https://doi.org/10.48550/arXiv.cs/0604072>
3. Гальчинський А. Методологія складних систем. *Економіка України*. 2007. № 8. https://tourlib.net/statti_others/galchynsky.htm.
4. Жуленков О. Порівняльний філософський аналіз системного та інтегрального підходів до дослідження складних систем. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2019. Випуск 1–2 (167–168). <https://multiversum.com.ua/index.php/journal/article/download/234/212/>.
5. Кваша О. Зміст і значення понять «взаємодія» та «система» у філософських і правових досліджень. *Держава і право*. Випуск 56. <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0b42ab30-05e5-42f5-9947-cc7e877acaa8/content>.

COMPLEX SYSTEMS PHILOSOPHY IN POLITICAL MONITORING: A POST-NONCLASSICAL TURN IN POLITICAL ANALYTICS

Anton Bader

<https://orcid.org/0000-0002-3670-5753>

*State Educational Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University",
Educational and Scientific Institute of Social Sciences and Humanities,
Department of Political Science and International Relations,
Ivana Banka str., 3, 36000, Poltava, Ukraine*

Yuliia Nuzhna

<https://orcid.org/0000-0003-5110-4848>

*State Educational Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University",
Educational and Scientific Institute of Social Sciences and Humanities,
Department of Philosophy and Sociology,
Ivana Banka str., 3, 36000, Poltava, Ukraine*

Svitlana Vovk

<https://orcid.org/0000-0002-6171-4782>

*State Educational Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University",
Educational and Scientific Institute of Social Sciences and Humanities,
Department of Political Science and International Relations,
Ivana Banka str., 3, 36000, Poltava, Ukraine*

The article conceptualizes the philosophy of complex systems as the epistemological foundation of the post-nonclassical approach to political monitoring. The authors argue for the necessity of abandoning the classical linear model of analysis in favor of adaptive, multifactorial, and cognitively sensitive analytics. The proposed model of political monitoring is oriented not only toward the fixation of facts, but also toward the identification of latent processes, structural shifts, and potential bifurcation points within the political system.

Post-nonclassical understanding of complex systems implies an analysis of politics as an open, nonequilibrium, and multilayered formation that is constantly evolving due to the interaction of internal and external factors. In this context, special attention is given to the phenomenon of emergence—the appearance of new properties and structures that cannot be reduced to the sum of the properties of individual components. Monitoring in such systems must be proactive rather than reactive, aiming to detect weak signals and potential development scenarios before they become manifest.

Key concepts explored include phase transitions, bifurcations, temporal shifts, multiplicity of orders, and the cognitive involvement of the analyst. The authors assert that the traditional unified model of monitoring does not correspond to the realities of complex political dynamics. Instead, the necessity arises to utilize agent-based modeling, systems dynamics, social network analysis, and interpretative methodologies that enable the detection of non-obvious changes, shifts in trust dynamics, rhythms of interaction, and actor-generated narratives.

The study also emphasizes a reconsideration of the role of time in the political process. Rather than viewing time as linear and objective, the category of structural and social time is introduced—capturing the phase-based dynamics of transformation. Events acquire temporal density: a single day may have systemic significance, while extended periods may be politically void. Within this temporal dimension, political monitoring must account for rhythms, temporal condensations, and the phase structure of system development in order to identify critical transformation points.

Attention is also given to the personalized factor in political processes. Individuality is conceptualized as a carrier of emergent action, capable of generating new configurations of political order. As such, political events increasingly display features of co-evolutionary interaction between macro- and micro-levels, between institutional landscapes and actor-based initiatives.

The authors conclude that the philosophy of complex systems is not merely a theoretical paradigm but functions as a tool of strategic political thinking. It allows one to see not only threat but also potential in uncertainty, renewal in crisis, and order within chaos. Accordingly, the post-nonclassical approach opens new opportunities for the development of political analytics capable of not only reflecting but also predicting and modeling the dynamics of complex socio-political systems.

Key words: complex systems, political monitoring, post-nonclassical analytics, emergence, cognitive subject, political uncertainty, multiplicity of orders, adaptive governance, systems thinking.